

11 kıyıdaş ülkenin arasında akmasına rağmen ve aslen nehre katkısı hiç bulunmamasına rağmen, Nil havzasının üzerinde hem güç asimetrisi açısından hem de tarihi kazanımları açısından baskın olan ülke Mısır'dır.

Nil Nehri Havzası ve Su-Hegemonyası

The Nile River Basin and Water Hegemony

İlhan SAĞSEN

Abstract

Water as a basic human necessity, is a critical resource for all aspects of human existence, environmental survival, economic development, and good quality of life. Water has become more and more crucial and strategic natural resource in the Middle East. Nile River Basin can be shown as one of the most important and vital rivers in the region. In the Nile River Basin, there are 11 countries. These are Egypt and Sudan and South Sudan (newly independent state) as the downstream countries, Ethiopia and Eritrea on the Ethiopian highlands as upper riparian states and the Democratic Republic of Congo, Uganda, Tanzania, Kenya, Rwanda and Burundi in Central and the East African lakes region. All riparians need the water of the river basin to different degrees in order to meet the basic requirements and sustain the economic growth. However, Egypt has historical rights and has a hegemon position on the Nile River. In this subject, power asymmetry plays a central role in determining the hegemon state. Power relations between riparians are the prime determinants of the degree of control over water resources that each riparian attains. In that case, power relations are going on in favor of Egypt. Principles of its acquired rights and its dominant position of Egypt have been a focal point of negotiations with upstream riparians. Except for Cooperation Framework Agreement in 2010, the main aim of all agreements was to provide a constant and unhampered flow of the Nile into the Egyptian.

Keywords: Nile River Basin, Egypt, Hydro-Hegemony, Power Relations, Power Asymmetry

Su kıtlığı problemleriyle karşı karşıya kalacak olan bölgelerden biri de hali hazırda istikrarsızlıkların yaşandığı, yoksulluk ve kıt kaynaklarla mücadele eden Ortadoğu bölgesidir. Kurak ve yarı kurak bir bölge olarak tanımlanan Ortadoğu, yukarıda sayılan ve birbiri ile iç içe etkileşim halinde bulunan faktörlerin hayati sonuçlar doğuracağı bir bölgedir.

Giriş

Temel yaşam kaynağı olarak su, insanlığın varlığını sürdürmesi, çevresel yaşamın devamlılığı, ekonomik gelişme ve yüksek hayat kalitesinin sağlanması gibi birçok açıdan kritik bir kaynaktır. Dünyadaki toplam su miktarı 1,4 milyar km³tür. Bu suların %97,5'i okyanuslarda ve denizlerde bulunmakta ve tuzlu su niteliğindedir. Sadece %2,5'lük kısmı nehir ve göllerde tatlı su olarak bulunmaktadır. Tatlı su kaynaklarının da %90'ının kutuplarda ve yeraltında bulunduğu düşünüldüğünde insanlığın kolaylıkla yararlanabileceği elverişli tatlı su miktarının ne kadar az olduğunu tahmin etmek güç değildir.¹ Suyun bu kritik konumu dünyadaki çeşitli bölgelerde anlaşmazlıklar ve hatta çatışmalar yaşanmasına neden olmaktadır. Suyun gittikçe artan öneme sahip bir kaynak olmasına ilişkin birbiri ile ilişkili birçok neden vardır. Bunlardan ilki artan dünya nüfusedir. İkinci neden artan ve değişen insan ihtiyaçlarıdır. Üçüncü neden uzun dönemli olarak ülkelerin ulaşabildikleri temiz ve tatlı su miktarının sınırlı olmasıdır. Dördüncü neden artan insan aktiviteleri nedeniyle, daha fazla tüketim maddelerinin üretilmesi kullanılabilir yer üstü ve yer altı sularını kirletmektedir. Beşinci neden olarak yeni gelişim projelerinin artan teknik karmaşıklığı, yatırım fonlarının yetersizliği ve artan proje maliyetleri gibi nedenlerle yeni su gelişim projelerinin sürekli olarak ertelenmesi gösterilebilir. Altıncı ve son etken olarak iklim değişimi ve küresel ısınmanın su sistemleri üzerindeki negatif etkisi gösterilebilir.

Su kıtlığı problemleriyle karşı karşıya kalacak olan bölgelerden biri de hali hazırda istikrarsız-

lıkların yaşandığı, yoksulluk ve kıt kaynaklarla mücadele eden Ortadoğu bölgesidir. Kurak ve yarı kurak bir bölge olarak tanımlanan Ortadoğu, yukarıda sayılan ve birbiri ile iç içe etkileşim halinde bulunan faktörlerin hayati sonuçlar doğuracağı bir bölgedir. Su kaynaklarının yetersiz olduğu bölgede beklenen sıcaklık artışları ve yağışların azalması ile tarım, gıda, enerji, turizm gibi alanlarda olumsuz etkiler yaşanabileceği tahmin edilmektedir.

Dünya nüfusunun %40lık bölümü en az iki kıyıdaş ülkeye sahip sınıraşan bir nehri paylaşmakta ve dünya çapında 260 civarı nehir birçok ülkenin sınırından geçerek akmaktadır. Bu nehirlerden bir tanesi de dünyanın en uzun nehri olan Nil nehri havzasıdır. Nil nehir havzasını 11 ülke paylaşmaktadır. Bu ülkeler Mısır, Sudan, Güney Sudan, Etiyopya, Eritre, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Uganda, Tanzanya, Kenya, Ruanda ve Burundi olarak sayılabilir. 11 kıyıdaş ülkenin arasında akmasına rağmen ve aslen nehre katkısı hiç bulunmamasına rağmen, Nil havzasının üzerinde hem güç asimetrisi açısından hem de tarihi kazanımları açısından baskın olan ülke Mısır'dır. Bu bağlamda, 2010 yılında imzalanmış olan ve yukarı kıyıdaş ülkelerin katılımıyla ortaya çıkan İşbirliği Çerçeve Anlaşması haricinde, Nil nehri havzasındaki tüm girişimler Mısır'ın çıkarları doğrultusunda ve etkisi altında gerçekleştirilmiştir. 2010 yılında Mısır olmadan imzalanan anlaşmayı da konjonktüre bağlamak mümkündür. Zira "Arap Baharı" sonrasında yaşanan gelişmeler ve devrim sonrası yaşanan politik belirsizlikle, Mısır'ın Nil nehrindeki "tarihi haklarını" kaybetmekle karşı karşıya kalacağı projeksiyonlar yapılmaya başlanmıştır.²

Bu çalışmada öncelikle hegemonya ve hegemonyayı belirleyen faktörler üzerinde durulacak. Ardından hegemonyanın temel unsuru güç kavramı ve gücün üç şekli irdelenecektir. Çalışmanın diğer kısmında Mısır'ın Nil nehri üzerindeki baskın pozisyonunu da ortaya koymak adına Nil nehri üzerindeki işbirliği süreci üzerinde durulacaktır.

Hegemonya ve Güç tartışması:

Sınıraşan su ilişkileri son derece karmaşıktır ve tüm sınıraşan nehir havzaları birbirlerinden farklıdır. En önemlisi de, her nehir havzasındaki güç ilişkilerinin doğası da kendine özgüdür. Naff ve Matson'a göre, genel olarak bir devletin bir nehir havzası üzerinde dominant karaktere sahip olmasının unsurları olarak, ekonomik/politik/askeri güç, ülkenin nehirdeki coğrafi pozisyonu (alt çığır ya da üst çığır ülkesi olması) ve nehirden faydalanabilme kapasitesi (altyapı ve teknolojik kapasite) gösterilmektedir.³ Zeiton ve Warner 2006 yılında yazdıkları makalede Naff ve Matson'un da sınıflandırmasını analiz ederek, bir nehir havzasında baskın devletin sahip olması gereken en önemli hususun güç olduğunu belirtmişlerdir. Bunu yaparken, Türkiye, yukarı çığır ülkesi olarak, Fırat-Dicle havzasında Güneydoğu Anadolu Projesini inşa edebiliyorsa, Etiyopya'nın aynı şeyi neden Nil nehri üzerinde yapamadığı sorusundan yola çıkmışlar ve cevabın güç oyunu içinde olduğunu ifade etmişlerdir. Kıyıdaş ülkeler arasındaki güç ilişkileri, her kıyıdaşın erişmek istediği su kaynakları üzerindeki kontrol derecesini belirleyen asli unsurdur. Kıyıdaşların nehirdeki coğrafi pozisyonu ve hidrolik altyapı ile nehri kullanabilme potansiyeli de, güç faktörü kadar belirleyici olmasa da nehrin kontrolü konusunda belirli etkilere sahiptir.⁴

Ancak, güç, kimin hegemon olacağını belirleyen temel faktördür. Hegemonya, ulus devletler gibi birbirlerine eşit aktörlerin gücün yumuşak ya da sert hallerini kullanabilme becerilerine bağlıdır.⁵ Aynı zamanda, Su Hegemonyası, havza ölçeğinde bir baskınlıktır ve daha güçlü aktör tarafından sınıraşan su üzerinde kontrolün gerçekleştirilmesiyle sağlanır.⁶ Bu çerçevede, Lukes 2005 yılındaki eserinde uluslararası su politikalarında gücün üç şeklini ortaya koymuştur.⁷ Güç, en çok

kullanıldığı tanımlamasına göre, bir tarafın diğer tarafa kendini kabul ettirmek için elinde bulundurduğu askeri kapasitedir. Devletler düzeyinde, bu tip güç, bir devletin askeri ve ekonomik üstünlüğü ile anlaşılır ve ölçülebilir. Bu güç tipine sahip olan devletler, ayrıcalıklı konumlarını sürdürebilmek için bu bahsedilen yapısal güçlerini kullanırlar. Burada amaç diğer aktörlerin çıkarlarını ve davranışlarını etkileyebilmektir. Bu düşünce, bir devletin kıyıdaş pozisyonunda sert ya da yapısal gücü olarak değerlendirilir. Lukes'e göre gücün ikinci ayırt edici yönü oyunun kurallarını kontrol etme yetisidir. Burada kastedilen oyunun kurallarının istenildiği şekilde değiştirilebilmesi ve oyunun sınırlarına karar verebilme gücüdür. Bu tarz güce sahip olan devlet, sadece ne tarz kararlar alınacağına değil aynı zamanda ne tür konuların gündeme dahi alınmayacağına bile karar verebilir. Lukes'e göre gücün bu şekli, güçlü tarafın taleplerine uygun olmadığı zaman güçsüzün seçim yapma kapasitesini sınırlandırma etkisini içerir. Bu konu ile ilgilenen birçok araştırmacı bu tarz gücü "pazarlık gücü" olarak nitelerken, Nye "yumuşak güç olarak" tanımlamıştır. Yani, bu gücü elinde bulunduran aktörler, var olan müzakere içerisinde bulunan resmi ya da gayri resmi kurumları etkileyebilmek için güçlerini pazarlık süreci üzerinde kullanırlar. Gücün üçüncü tipi ise içerisinde fikirleri barındıran ve insanların algılarını, tercihlerini ve farkındalıklarını şekillendirme konusunda yönlendirebilme gücüdür. Bu nedenle, bazı araştırmacılar bu güç tipini "düşünsel güç" olarak tanımlamaktadırlar. Lukes'in görüşünde, bu güç tipine sahip devlet, yol göstericilik duygusu ile bir hegemon olarak davranmalıdır.⁸ Kurulu bir düzenin işleminde en çok kullanılan güç çeşidi "pazarlık gücüdür". Bir düzenin kurulması ve muhafaza edilmesi aşamasında en verimli kabul edilen güç çeşidi ise "düşünsel güç"tür.⁹ Ancak gücün bu üçlü sınıflandırması içerisinde sınıraşan sularla kontrolü sağlamak isteyen aktör, yapısal güç ve pazarlık gücünü, coğrafi pozisyona ve düşünsel güce oranla çok daha fazla kullanmaktadır.¹⁰

Bu bağlamda, yukarıda bahsedilen güç ilişkileri kapsamındaki güç asimetrisinin, sınıraşan sulardaki anlaşmazlıkların savaflara ya da şiddete dönüşmeme nedeni olduğu ve bu asimetrik or-

Su-hegemonu devlet havza içerisinde rehberlik rolünü gerçekleştirir ise geniş çaplı bir işbirliğinin de yolu açılmış olacaktır. Ancak baskın devlet kaynaklardan tek taraflı faydalanma yoluna giderse bu negatif hegemonya olarak adlandırılır ve bu durumda taraflar arası işbirliği yapma ihtimali güçleşmektedir.

tam içerisinde gerçekleşen işbirliğinin devam edebilmesini sağlayan bir faktör olduğu yönünde bir inanç vardır.¹¹ Bir sınıraşan su havzasında bir hegemon gücün olmasının işbirliğini yaratıp yaratmayacağı ya da oluşan işbirliğinin potansiyel etkileri literatürde hala bir tartışma konusudur. Bazı uzmanlar bir havzada hegemon gücün olmasının o aktöre kullanabileceği daha fazla taktik sunacağını ancak hegemon gücün varlığının Realist hegemonik istikrar kuramının hegemonya önderliğinde yapılacak bir işbirliğinin kamu yararını sağlayacak bir istikrar ortaya çıkaracağı görüşünün aksine, mutlaka işbirliğine yol açacağı gibi bir durumun olmadığını savunmaktadırlar. Bu çerçevede, hegemonun varlığı istikrar sağlayıcı bir faktör mü yoksa daha güçsüz kıyıdaşın kazanımlarını kısıtlayacak bir işbirliğini gerçekleştirmek için kontrol ve kabul ettirme gücünü kullanma yolu mu olduğu tartışılmaktadır.¹² Ancak, burada belirleyici nokta, hegemon devletin su-hegemonyası kavramının pozitif/liderlik şeklini mi kullandığı yoksa negatif/otoriter şeklini mi kullandığı hususudur. Su-hegemonu devlet havza içerisinde rehberlik rolünü gerçekleştirir ise geniş çaplı bir işbirliğinin de yolu açılmış olacaktır. Ancak baskın devlet kaynaklardan tek taraflı faydalanma yoluna giderse bu negatif hegemonya olarak adlandırılır ve bu durumda taraflar arası işbirliği yapma ihtimali güçleşmektedir.¹³

Diğer sınıraşan su havzaları gibi Nil nehri havzasına da bu kavramsal çerçeve uygulanmıştır. Nile nehriindeki durum değerlendirildiğinde tarımda ve sulamada nehre son derece bağımlı olan Mısır hegemon güç olarak kabul edilmekte ve çeşitli zamanlarda çeşitli seviyelerde su hegemon-

yasının negatif/otoriter şeklini uyguladığı genel düşünce olmuştur.¹⁴ Naff ve Matson'un sınıflandırılması açısından değerlendirildiğinde Mısır, Nil nehrine hiç su katkısında bulunmamasına ve alt çığır ülke olmasına rağmen hegemon güç olarak kabul edilmektedir. Mısır'ın, bölgesel bir güç olmasının yanı sıra, Nil havzası kıyıdaşları ile karşılaştırıldığında güç asimetrisinde ibrenin kendinden yana olması ve nehirden faydalanma kapasitesinin yüksekliği, havzada baskın güç kabul edilmesinde önemli rol oynayan faktörlerdir. Mısır'ın havza üzerinde etkinliğini sağlayan faktörlere eklenmesi gereken bir başkası da tarihsel olarak kazanılmış pozisyon ve hakları olarak gösterilebilir.

Nil Nehri Havzası'nda işbirliği süreci ve Mısır:

Nil nehir havzasını 11 ülke paylaşmaktadır. Bu ülkelerden Mısır, Sudan ve Güney Sudan aşağı çığır ülkesi, Etiyopya ve Eritre yukarı çığır ülkesi, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Uganda, Tanzanya, Kenya, Ruanda ve Burundi ise Orta ve Doğu Afrika göller bölgesinde bulunmaktadır. Tüm bu kıyıdaş ülkeler temel su ihtiyaçlarını karşılamak ve ekonomik büyümelerini sürdürebilmek için farklı derecelerde de olsa bu nehrin suyuna ihtiyaç duymaktadırlar.¹⁵ Nil nehri ile ilgili resmi anlaşmalar 20. yüzyılın başlarında yapılmaya başlanmıştır.¹⁶ 2010 Mayıs'ında imzalanan İşbirliği Çerçeve Anlaşması hariç olmak üzere, Nil nehri suları ile ilgili olarak yapılan tüm düzenlemeler Mısır'ın kullanımını korumaktadır. 1959 Nil Sularının Tam Kullanımı Antlaşması ve 2010 Mayıs'ında imzalanan İşbirliği Çerçeve Anlaşması hariç diğer tüm düzenlemeler ise, kolonyal güçler tarafından ya da onların etkisi altında imzalanmıştır.

2010 yılı Mayıs ayında Ruanda, Etiyopya, Uganda ve Tanzanya arasında imzalanan İşbirliği çerçeve anlaşması ile Nil sularından hakça yararlanma üzerinde durulmuş ve su güvenliği kavramı ele alınmıştır.

İngiliz İmparatorluğu döneminde, Nil nehri ile ilgili yapılan birçok anlaşma Kuzey ve Doğu Afrika'da farklı İngiliz kolonilerinin Yüksek Komiserleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu anlaşmalar, 1891 İngiliz-İtalyan Protokolü, 1902 İngiltere-Etiyopya Anlaşması, 1906 İngiltere-Belçika Anlaşması ve yine 1906 İngiltere-Fransa-İtalya Anlaşması olarak sayılabilir. Bu anlaşmalar, Mısır'a Nil'in sularının sürekli ve engelsiz akışını garanti altına almıştır. Bu konudaki en önemli anlaşma 1929 Nil Suyu Anlaşması'dır (The 1929 Nile Water Agreement). Anlaşma İngiliz İmparatorluğu adına Doğu Afrika ülkeleri, Sudan Yönetimi ve yeni bağımsız olmuş Mısır arasında imzalanmıştır. İki konu, anlaşma ile karara bağlanmıştır. Bunlardan biri, aşağı çığır ülkelerinin çıkarlarının başatlığı vurgulanmıştır. Dolayısıyla Doğu Afrika ülkelerinin Nil üzerinde bağımsız aktivitelerde bulunmalarına izin verilmedi. İkincisi ise, anlaşmanın Mısır ve Sudan yönetimi gibi

iki aşağı çığır ülkesi arasında su kullanımı hakkındadır.¹⁷ 1952 yılında, General Nasır Mısır'ın su ihtiyaçlarını karşılamak için Aswam Barajının yapımına karar verdi. Aswam Barajının bir bölümü de Sudan topraklarında kaldı.

Nil havzasında koloni döneminin sonunda, 1959 yılında, Mısır ve Sudan arasında Nil sularının kullanımı hakkında anlaşma imzalandı. Bu anlaşma 1929 anlaşmasının yerini aldı. 1959 Anlaşmasına göre, Nil nehrinin suları diğer kıyıdaşlara tahsis edilmedi. Buna karşılık, bu durum Mısır ve Sudan dışında hiçbir kıyıdaş ülke tarafından kabul edilmedi ve taraflar arasında gerginliklere ve problemlere neden oldu. Aynı zamanda, bu iki kıyıdaş ülke, Mısır ve Sudan, gelecekteki planları ve projeleri hazırlamak ve gerçekleştirmek için bir Kalıcı Ortak Teknik Komisyon (Permanent Joint Technical Commission) (PJTC) kurmaya karar verdiler.¹⁸ İki aşağı çığır ülkesinin konu

hakkındaki hayati çıkarları statükonun devamı şeklindeydi. 1959 anlaşmasının ardından, havzadaki işbirliği çabaları Mısır'ın güvenlik algılamaları ve Nil akışının engelsiz bir şekilde olmasını sağlama konusunda Mısır'ın kendi çıkarları doğrultusunda devam etmiştir.

1990'lı yıllara kadar Hydromet Projesi ve Undugu Projesi gibi bölgedeki hegemon güç olan Mısır'ın mutlaka içinde bulunduğu ve hiçbir zaman kazanılmış haklarından ödün vermediği bazı işbirliği çabaları yapılmıştır, ancak bu projeler ya başarısız oldu ya da kısmen başarılı oldu.¹⁹ 1967 yılında havzadaki kıyıdaş ülkeler arasında işbirliğini arttırmak için ilk çok taraflı işbirliği çabası Hydromet Projesidir. Beyaz Nil'in yukarı çığır ülkeleri olarak Mısır ve Sudan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (The United Nations Development Development Program) (UNDP) ve Dünya Meteoroloji Örgütü (World Meteorological Organization) (WMO) ile anlaşma sağlamışlardır. Anlaşmaya göre, Etiyopya haricindeki Beyaz Nil'in yukarı çığır ülkeleri detaylı bir hidrolojik araştırma konusunda anlaştılar. Hydromet Projesi 1967'den 1992'ye kadar ki yaklaşık 25 yıl için uygulanmıştır. Bu çabanın önemi Nil havzasındaki çok taraflı işbirliği çabasının ilk adımı olmasıdır.²⁰

Yeni bir işbirliği çabası olarak 1983 yılında, baskın ülke olarak Mısır tarafından Undugu Girişimi (The Undugu Initiative) olarak bilinen bir girişim gerçekleştirildi. Bu bağlamda, Mısır yeni bir işbirliği platformu ortaya koymaya çalıştı. Undugu resmi olmayan bir Afrika grubudur. Bu girişimin ana amacı Nil havzası bölgesinin genel ekonomik kalkınması ile ilgili bir tartışma platformudur. Bu grup Mısır, Sudan, Kongo ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nden oluşmuş ve bu gruba daha sonra Ruanda, Burundi ve Tanzanya katılmışlardır. Buna karşılık, Etiyopya ve Kenya bu girişime katılmadılar. Undugu Girişimi çerçevesinde bakanlar seviyesinde yıllık toplantılar enerji, tarım, sağlık, çevre, ticaret ve ulaştırma gibi su temelli kalkınma sektörlerine odaklanmıştır. 1989 yılında, bu grup Undugu üyeleri arasında ileri işbirliği çabalarının teknik ve ekonomik yönlerini araştırmak için Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'na talepte bulunmuştur.

1989 yılı boyunca, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Nil havzası devletleri arasında işbirliğini arttırmak konusundaki fırsatları araştırmak için iki heyet göndermiştir.²¹

Soğuk Savaşında bitmesinin etkisiyle, havzadaki siyasi gerginlikler, özellikle Mısır ve Etiyopya arasındaki gerginlikler, azalmıştır. Bu tarihten sonra, diğer kıyıdaşlarında pazarlık sürecine dahil olduğu bir döneme girilmeye başlanmıştır.²² Ancak bu dönemde başlayan işbirliği girişimlerinden Mısır'ın etkinliğinin azaldığı ya da kazanımlarından vazgeçtiği anlamı çıkartılmamalıdır. 2010 yılındaki İşbirliği Çerçeve Anlaşmasına kadar Nile havzasında Mısır etkinliğini ve baskınlığını sürdürmüştür. 1990'lı yıllarda, Nil havzası'nda tüm kıyıdaş ülkeleri içeren işbirliği temelli ilişkiler ortaya çıkmaya başlamıştır.²³ 1992 yılında, Tecconile (Technical Cooperation Committee for the Promotion of the Development and Environmental Protection of the Nile Basin-Nil Havzasının Çevresel Korumasının ve Kalkınmasının Arttırılması için Teknik İşbirliği Komitesi) olarak bilinen işbirliği çabası Nil Nehir Havzası'nın 10 kıyıdaş ülkesinin (2011 yılı sonrası kıyıdaş sayısı 11 olmuştur) 6'sı tarafından kuruldu. Tecconile'in üyeleri olarak Mısır, Sudan, Uganda, Tanzanya, Ruanda, ve Demokratik Kongo gösterilebilir.²⁴ Tecconile Girişimi ile uzun ve kısa dönemli hedeflerini içeren geniş bir yasal ve kurumsal çerçeveye ulaşılması amaçlanmaktadır. Kısa dönemde, Tecconile'in amacı teknik, kurumsal ve bireysel bir yapı kurmaktır. Bu karşılık, Tecconile'in uzun dönemli amacı ise tüm kıyıdaş ülkeleri kapsayan genel bir anlaşmanın sağlanmasıdır. 1992 yılında oluşturulan Tecconile girişiminin yerini 1998 yılında nehrin kıyıdaşları arasındaki işbirliği seviyesini arttıracak bir çaba olarak Nil Havzası Girişimi (The Nile Basin Initiative) (NBI) aldı.²⁵ NBI'nin kurulmasındaki ana amaç tüm Nil havzası devletlerinin faydaların paylaşımı için nehir havzasının kaynaklarını geliştirme konusunda birlikte çalışmaktır.²⁶ Etiyopya, Kenya ve Burundi Nil Havzası Girişimi'ne gözlemci olarak katıldılar. Ancak, bu ülkeler 2002 yılı baharında bu işbirliği sürecine katılarak bu girişime üye oldular. Bu ülkelerden sadece Nil havzası kıyıdaşlarından biri olarak Eritre bu süreçte gözlemci olarak kaldı.²⁷

Mısır son dönemlere kadar Nil nehri üzerindeki etkinliğini devam ettirmiştir. Şu anda yapılan projeksiyonlar ise özellikle Arap Baharı sonrası yaşanan devrim sonrası politik belirsizliğin Mısır'ın Nil nehri üzerinde pozisyon kaybettiği ve bu şekilde devam ederse su sıkıntısı yaşamaya başlayacağına dair görüşler ortaya atılmaya başlanmıştır.

Bu süreç çerçevesinde, Nil Nehir Havzası Eylem Planı (The Nile River Basin Action Plan) adında bir eylem planı hazırlandı. Bu plan 1992 yılından 1998 yılına kadar 6 yıllık bir periyotta tartışıldı. Bu plan, 1998 yılında, Nil nehrinin kıyıdaş ülkelerinin Su Bakanları tarafından kabul edilmiştir. Bu eylem planını uygulamak için gerekli olan finansal kaynakların yetersizliğinden dolayı kıyıdaşlar Dünya Bankası'ndan Nil Havzası Eylem Planını uygulamak ve havzada kıyıdaşlar-arası işbirliğini arttırmak için uluslararası donörleri koordine etmesini talep etmişlerdir. Bunun üzerine, Dünya Bankası dış yardım kuruluşlarını koordine etmek için, Nil Nehrinde İşbirliği İçin Uluslararası Konsorsiyum'u (The International Consortium for Cooperation on the Nile) (IC-CON) tasarladı.

Bu işbirliği girişimleri hakkındaki Finansal konular Dünya Bankası desteği ile çözülmeye çalışılırken, öte yandan da kurumsallaşma adına hem Tecconile hem de Nil Nehir Havzası Girişimi kapsamında üç kurum oluşturulmuştur. Bunlardan biri başkanlığının yıllık olarak değişeceği Bakanlar Konseyidir (Nile-COM). Bu kurum tüm kıyıdaş ülkelerin bakanlarını içeren bir karar alma organıdır. Nil Nehir Havzası Girişimi'nin ikinci kurumu ise Teknik Danışma Komitesi'dir (The Technical Advisory Committee) (Nile-TAC). Bu komite her üye devletten iki kalıcı resmi yetkiliden oluşmaktadır. Üçüncü kurum ise Uganda Entebbe'de bulunan Kalıcı Sekreterlik'tir (Nile-SEC). 1999 Şubat ayında, Nil Havzası Girişimi Nil Bakanlar Kurulu tarafından resmi olarak kurulmuştur ve 1999 Haziran'ında ise Nil Havzası Girişimi'nin yeni Sekreterliği çalışmaya başlamıştır.²⁸

İşbirliği girişimleri Nile Havzası Girişimi ile devam ederken, bu girişimin bölge ülkeleri arasındaki sorunları çözemediği de görülmektedir. 2010 yılına gelindiği zaman, Mayıs ayında Ruanda, Etiyopya, Uganda ve Tanzania arasında imzalanan İşbirliği çerçeve anlaşması ile Nil sularından hakça yararlanma üzerinde durulmuş ve su güvenliği kavramı ele alınmıştır. Aslında tüm kıyıdaşlara açık olan bu anlaşmaya aşağı çığır ülkeleri Mısır ve Sudan katılmamışlardır. Bu anlaşmadaki problem, hegemon güç olarak kabul edilen Mısır'ın taraf olmadığı bir anlaşmanın kendisini bağlamayacağıdır.²⁹ Bu durum ilerleyen dönemlerde mutlak bir soruna yol açacaktır.

Sonuç

Sınıraşan sulardaki ilişkiler son derece karmaşık bir yapıya sahip olmalarının yanı sıra, her bir havzanın kendine has özellikleri vardır. Bu nedenle, değerlendirme yapılırken şartlara ve nehir havzası temelinde düşünülmesi önemlidir. Bu kendine has nehirlerden bir tanesi de dünyanın en uzun nehri özelliğini taşıyan Nil nehridir. Nil nehri şu an ki durumda 11 kıyıdaş ülkeye sahiptir. Bu kıyıdaşlardan en öne çıkan olarak ve Nil nehri üzerindeki uluslararası ilişkilerde en baskın olan ülke olarak Mısır'ı görmekteyiz. Mısır'ın Nil nehri üzerindeki baskınlığı, nehrin suyuna olan bağımlılığı, kolonyal dönemden beri edindiği hakları ve Nil nehri üzerinde tanımladığı güvenlik algulamaları bağlamında düşünüldüğü zaman çok da şaşırtıcı değildir. Bunun yanında da güç ilişkilerinde güç asimetrisi diğer kıyıdaşlarla karşılaştırıldığında Mısır'ın lehine geliştiği için Nil nehri üzerinde Mısır'ın hegemon güç olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Soğuk savaş sonrasında değişen ortam, Rusya'nın etkisinin azalması, uluslararası donörlerin kıyıdaşların anlaşması şartını koyması gibi birçok sınıraşan nehirde karşılaşılan etkenlerden dolayı 1990 sonrasında havza üzerinde daha geniş katılımlı işbirliği çabalarına girilmiştir. Bu gelişmelerin 2010 yılındaki İşbirliği Çerçeve Anlaşması'na kadar Mısır'ın dahil olmadan gerçekleştirildiğini söylemek ya da Mısır'ın çıkarlarına aykırı hareket edildiğini söylemek ise zordur. Mısır son dönemlere kadar Nil nehri üzerindeki etkinliğini devam ettirmiştir. Şu anda yapılan projeksiyonlar ise özellikle Arap Baharı sonrası yaşanan devrim sonrası politik belirsizliğin Mısır'ın Nil nehri üzerinde pozisyon kaybettiği ve bu şekilde devam ederse su sıkıntısı yaşamaya başlayacağına dair görüşler ortaya atılmaya başlanmıştır. En ciddi tehdit olarak da Etiyopya'nın inşa edeceğini duyurduğu hidroelektrik üretmek amacıyla inşa edilmeye başlanan Grand Renaissance Barajı olarak gösterilmektedir. 2011 yılında Etiyopya bu barajın inşasına başlamıştır. Mısır ise öncelikle barajın uluslararası finansmanını bloke etme çabasına girmiş, ancak iki ülke müzakereler sonucunda bu barajın, üreteceği elektrik enerjisi ve nehir sularını düzenlemesi

açılarından iki ülkenin de faydasına olduğu sonucuna vararak şuan için anlaşma zemini oluşturmuşlar gibi görünmektedir. Mısır'ın Nil nehrindeki hegemon pozisyonuna darbe vuracak bir başka gelişme olarak, 2010 yılında imzalanan ve sadece şu an için yukarı çığır ülkelerinin bulunduğu çerçeve anlaşması görülebilir. Bu anlaşma tüm kıyıdaşların imzasına açık olmakla beraber şuan itibariyle aşağı çığır ülkelerinden ne Mısır ne de Sudan anlaşmaya katılmıştır. Bu noktada, Etiyopya henüz onaylamadığı bu anlaşmayı baraj inşasına Mısır'ın tepkisine karşı bir koz olarak elinde tutmaya çalışmaktadır. Her şeye rağmen, devrim sonrası bir siyasi boşluk dönemi geçiren Mısır'ın bu anlaşmaya tepkisiz kalmayacağını, elde ettiği pozisyonu korumak ve bölgedeki tüm aktörler gibi Mısır için de çok hayati olan Nil sularını kaybetmeme çabası içine gireceğini tahmin etmek güç değil. Çünkü Mısır, tarih boyunca her dönemde kendisine gelen suyun miktarının azalmasını istemediği için yukarı çığır ülkelerin kullanımlarını her zaman engellemeye çalışmıştır. Yine etkinliğinin ve daha da önemlisi kendisi için hayati öneme sahip bir kaynağın kontrolünü kaybetmek istemeyecektir.

DİPNOTLAR

- 1 ---, "Toprak Su Kaynakları", <http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari>,
- 2 Erin Cunningham, "Egypt is losing its grip on the Nile", <http://www.globalpost.com/dispatch/news/regions/middle-east/egypt/120406/egypt-losing-its-grip-the-nile>, 9 Nisan 2012.
- 3 Naff T. ve Matson R., "Middle East water: the potential for conflict or cooperation.", Naff, T. ve Matson, R. (der), *Water in the Middle East – Conflict or Cooperation?* (Westview Replica Edition), Westview Press, Boulder, USA.
- 4 Mark Zeitoun ve Jeroen Warner, "Hydro-Hegemony-a framework for analysis of trans-boundary water conflicts", *Water Policy*, No:8, 2006, s.436.
- 5 Mark Zeitoun ve J.A.Allan, "Applying hegemony and power theory to transboundary water analysis", *Water Policy*, 10 Supplement 2, 2008, s.3
- 6 Ana Elisa Cascão and Mark Zeitoun, "Power, Hegemony and Critical Hydropolitics", <http://www.uea.ac.uk/international-development/People/staffresearch/Power,+Hegemony+and+Critical+Hydropolitics>, (Erişim Tarihi: 13.04.2013), s.27.
- 7 Steven Lukes, "Power: A Radical View", İkinci Baskı, Palgrave Macmillan, New York, 2005, s.15-16.
- 8 Mark Zeitoun ve J.A.Allan, "Applying hegemony and power theory to transboundary water analysis", *Water Policy*, 10 Supplement 2, 2008, s.7-9.
- 9 Mark Zeitoun ve J.A.Allan, "Applying hegemony and power theory to transboundary water analysis", *Water Policy*, 10 Supplement 2, 2008, s.11.

- 10 Ana Elisa Cascão and Mark Zeitoun, "Power, Hegemony and Critical Hydropolitics", <http://www.uea.ac.uk/international-development/People/staffresearch/Power,+Hegemony+and+Critical+Hydropolitics>, (Erişim Tarihi: 13.04.2013), s.27.
- 11 Mark Zeitoun ve Jeroen Warner, "Hydro-Hegemony-a framework for analysis of trans-boundary water conflicts", *Water Policy*, No:8, 2006, s.435.
- 12 Jeroen Warner ve Neda Zawahri, "Hegemony and asymmetry: Multiple-chessboard games on transboundary rivers", Springerlink.com, 9 Mart 2012.
- 13 Mark Zeitoun ve Jeroen Warner, "Hydro-Hegemony-a framework for analysis of trans-boundary water conflicts", *Water Policy*, No:8, 2006, s.455.
- 14 Mark Zeitoun ve Jeroen Warner, "Hydro-Hegemony-a framework for analysis of trans-boundary water conflicts", *Water Policy*, No:8, 2006, s.455.
- 15 Claudia W. Sadoff and David Grey, "Beyond the River: the benefits of cooperation on international rivers", *Water Policy* 4, Washington, 2002, s.401.
- 16 Metawie, Abdal Fattah, "History of Cooperation in the Nile Basin", *Water Resources Development*, Vol.20, No:1, Mart2004, s.47.
- 17 Henrike Peichert, "The Nile Basin Initiative: A Promising Hydrological Peace Process", (der.) I. Baz et al., *Cooperation on Transboundary Rivers*, Baden, Nomos Baden, s.117.
- 18 A.T. Wolf, "International Water Conflict Resolution: Lessons from Comparative Analysis", *International Journal of Water Resources Development*, Vol.13, No:3, Aralık 1997, s.271.
- 19 Henrike, Peichert, "The Nile Basin Initiative: A Catalyst for Cooperation", (der) Brauch, Hans Günter; Selim, Modammed; liotta, Peter H.; Chourou, Bechir; Rogers, Paul, *Security and Environment in the Mediterranean. Conceptualising Security and Environmental Conflicts*, Berlin-Heidelberg, Springer, 2003, s.766.
- 20 Henrike Peichert, "The Nile Basin Initiative: A Promising Hydrological Peace Process", (der.) I. Baz et al., *Cooperation on Transboundary Rivers*, Baden, Nomos Baden, s.119.
- 21 Henrike, Peichert, "The Nile Basin Initiative: A Catalyst for Cooperation", (der.) Brauch, Hans Günter; Selim, Modammed; liotta, Peter H.; Chourou, Bechir; Rogers, Paul, *Security and Environment in the Mediterranean. Conceptualising Security and Environmental Conflicts*, Berlin-Heidelberg, Springer, 2003, s.767.
- 22 Jeroen Warner ve Neda Zawahri, "Hegemony and asymmetry: Multiple-chessboard games on transboundary rivers", Springerlink.com, 9 Mart 2012.
- 23 J. Anthony Allan, "The Nile Basin: Evolving Approaches to Nile Waters Management", *Occasional Paper 20*, SOAS Water Issues Group, Haziran 1999, s.1.
- 24 Debay Tadesse, "The Nile: Is it a curse or blessing?", *ISS Paper 174*, Kasım 2008, s.18.
- 25 Ayman Al-Sayed Abdel-Wahab, "The Nile Basin Initiative", <http://www.siyassa.eg/esiyassa/AHRAM/2002/7/1/REPO1.HTM>, (Erişim tarihi 19 Temmuz 2006).
- 26 ---, "Nile Basin Initiative, Recent Development in the Nile Basin Countries", http://www.worldbank.or.jp/02event/01seminar/pdf_ss/ss4_meraji.pdf, (Erişim tarihi 19 Temmuz 2006).
- 27 Henrike, Peichert, "The Nile Basin Initiative: A Catalyst for Cooperation", (der) Brauch, Hans Günter; Selim, Modammed; liotta, Peter H.; Chourou, Bechir; Rogers, Paul, *Security and Environment in the Mediterranean. Conceptualising Security and Environmental Conflicts*, Berlin-Heidelberg, Springer, 2003, s.769.
- 28 Henrike, Peichert, "The Nile Basin Initiative: A Catalyst for Cooperation", (der) Brauch, Hans Günter; Selim, Modammed; liotta, Peter H.; Chourou, Bechir; Rogers, Paul, *Security and Environment in the Mediterranean. Conceptualising Security and Environmental Conflicts*, Berlin-Heidelberg, Springer, 2003, a.769-770.
- 29 Seyfi Kılıç, "Nil Nehri Havzasının Hidropolitik Tarihi ve Son Gelişmeler", *ORSAM Su Araştırmaları Programı, Rapor No: 3*, Nisan 2011, s. 13-14.